

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

KÖPECI DR. DEÁK ALBERT.

(1864—1924.)

Igazi litterary gentleman volt: az átlagosnál jóval nagyobb műveltséggel, érdeklődő lélekkel, művészi fogékonysággal és kitűnő írói készséggel. Vérbeli íróvá még sem vált, mint ahogy nem lett belőle zongoravirtuóz, bár nagyszerűen játszott és nem lett festő, bár az amatőröket, sőt a mesterembereket is jóval felülmulta. Ügyvéd volt, az elsők egyike ezek közt is, de ő politikus akart lenni. Azonban hiába kapaszkodott a Politika slepjébe, nem volt szerencséje, mivel, bár igazi liberális és 67-es volt, mégis a saját útján akart járni és mindig mintha előbb járt volna, mint mások.

Nem tartozik ide, hogy okát kutassuk, miért maradt Deák Albert igazi székély ezermesternek, aki mindenhez ért és miért nem lett igazi művészé, akár mint író, akár mint festő, akár mint zenész. Irodalmi alkotásai nem nyujtanak erről fölvilágosítást; de tanúsítják, hogy alkotójuk többet, jobbat és maradandóbbat is tudott volna teremteni. Néhány elbeszélés, néhány vers és egy verses regény jelent meg tőle, kéziratban maradtak az Akadémiától dicsérettel kitüntetett *Catullus* című drámája és pompás meglátásokkal teli följegyzései koráról és kora embereiről. Irt rengeteg politikai cikket, ezek közt meg-
rázó erejű az 1918. dec. 2-án a *Kolozsvári Hirlapban* megjelent vezércikkje és egy egész könyvnyi tanulmány a parlamenti kormányrendszerről Magyarországon. (Kolozsvár, 1911.)

Minden írásán rajta van a hivatottság bélyege. Deák Albert nagy gonddal írt, elmélyedve, érlelve műveit; de ez csak költeményeinek frissességéből vesz el valamit, regényén, drámáján nem látszik meg. Versei az érzés melegével mégis meg-
ragadnak, habár hevületük, erejük mintha már átszűrődött volna egy komoly, higgadt gondolkozó lelkén. Mintha csak

visszasugárzásuk ragyogna még és csendes borulatba menne át a naplemente szelíd fénye.

Deák Albert szellemének egész gazdasága benne tündöklék verses regényében (Köpeczi Booz D. Albert: *A szendi Robinson* vagy a fin de siècle hőse, Kolozsvár, 1908.) Pompás verselés, kecses könnyűség, tréfás hang, sziporkázó szellem, dévaj érzékiség és duzzadó szatirikus erő jellemzik e művet. A költő lelke, e lélek pajzánsága, vidámsága, borúja, mélysege, humora, gúnyja, egész változatos, szinte kimeríthetetlen gazdasága az, ami belemarkol az olvasó szívébe és leköti figyelmét. Csak éppen egy hiányzik belőle: a mese, mely állandóan ébren tartsa a figyelmet. El is veszejtjük a vékony mese szálát olvasás közben és ez az, ami megakadályozza, hogy más legyen e mű, mint néhány olvasó időleges üdülése, mikor elővéve e könyvet bárhol nyissa is fel, mindenütt talál valamit, ami megnyeri kedvét vagy gondolkozni készíti. A mű nagy gazdagsága mutat rá Deák Albert írói fogyatkozására, nem tudott gátat vetni oda, ahol kellett volna, nem tudott kevesebbet adni ott, ahol a több nem ér annyit, mint a kevés. Ez a hibája a *Catullusnak* is, ezért aligha állná meg helyét a színpadon, de olvasva, mint ahogy megállapítható azokból, amiket alkalmá volt valamikor az *Erdélyi Irodalmi Társaság* közönségének hallani belőle, sok gyönyörűséget adna, mint Deák Albert liraiságának megnyilatkozása.

Deák Albert Erdély fia volt. Marosvásárhelyt született, Kolozsvárt élt, Baróton halt meg. Talán az a néhány év, melyet az imperiumváltás óta Budapesten töltött, siettette halálát; hisz még friss erőben vándorolt ki szülőtte földjéről. De hogy mégis itthon halt meg, — könnyebbség lehetett neki és könnyebbülés nekünk, hogy haló poraiban mégis a mienk lett.

Dr. Kiss Ernő.

A „SIEBENBÜRGEN”, „SZÉKELY”, „MAGYAR” ÉS EGYÉB ŐSI NEVEK EREDETE.

I.

Siebenbürgen.

Az „Erdélyi Irodalmi Szemle” LVI. évfolyamának 177. oldalán Dr. Borbély István az „Erdély” név eredetével foglalkozván, egyebek közt a német *Siebenbürgen* elnevezés külön-

féle magyarázatait is ismerteti és szembeszáll Dr. Karácsonyi János magyarázatával, mely szerint ez az elnevezés az erdélyi hét magyar vármegyére vonatkozik s a „septem castra”-nak német fordítása.

A „Szemle” igen tisztelt szerkesztőjének szíves engedelmével én is hozzászólok az ebből eredt tudományos vitához nyelvészeti szempontból, mert véleményem szerint ebből a szempontból tekintve sokkal egyszerűbb a kérdés, mint amilyennek látszik.

Dr. Karácsonyi e „Szemle” LVI. 217. oldalán egy 1322. évi levélre hivatkozik, amelyben a „nobilium totius partis Transilvaniae de septem comitatibus” kitétel megtalálható. (Mindjárt utána következik azonban ez is: „Siculorum pariter et Saxonum — consoliis”!)

Ez az 1322. évi levél azonban, akárhogy vizsgáljuk is, csak azt bizonyítja, hogy a régi *Transilvania*-nak hét megyéje volt. Semmi egyebet. Viszont történelmi tény, hogy 1493 előtt már a szász *Sibenburg* (nem *Siebenburg*!) is megalakult. Ezt igazolja Schedel-nek 1493. évi térképe, melyen *Transsilvania*-tól keletre van *Sibenburg*, tőle kissé északra pedig *Wortzland* (Schullerus Adolf adata, vö. „Szemle” LVI. 183. l.)

Tehát jegyezzük meg jól: *Transilvania* hét megyéje, *Siculorum* szék-jei, *Saxonum Sibenburg*-ja és *Wortz-land*-ja.

S ezzel *Siebenbürgen* már meg is van magyarázva.

Ugyanis 1493 előtt *Cibin*, *Sibin*, *Siben* járta. Ebből lett a magyar *Szeben*, román *Sibij* is. A szász vár és város neve tehát *Sibenburg* volt (Pesty Frigyes, vö. „Szemle” LVI. 185. l.), s ebből lett *Siebenburg*-en (mint *Wortz*-en, *Burzen*-land).

1659 előtt — a nevezett országgyűlés előtt — azonban a *népetimologia* is megtette a magáét: *Sibenburg*-t átalakította *Siebenburgen*, *Siebenbürgen*-né (a nyelvjárásokban még *Siwembergen*-né is, Schullerus adata, vö. „Szemle”, LVI. 183. l.). Ennek analogonja pl. a magyar *Havas-el-föld* és *Havasalföld*.

(Érthető tehát az is, hogy már jóval az országgyűlés előtt egyes írók a szászoknak „hét vár”-áról beszéltek!)

S mit mond az 1659. évi országgyűlés harmadik artikulusa?

A szászság insígnája „légyen hét kolcsos város, körül való írása: *Sigillum nationis Saxonicae*.”

De még mást is mond az az artikulus. „Az erdélyi megyéknek a pecsétre metszett insigniájok légyen egy fél sas, környül való írása: *Sigillum comitatum Transilvaniae*”. Ez nem áll ellentétben az 1322. évi levéllel. („*Totius partis Transilvaniae de semptem comitatibus*”!)

Azt is mondja az artikulus, hogy a székelység insigniája „légyen egy fél hold és nap, környül való írása: *Sigillum nationis Siculicae*.” (Vö. „Szemle”, LVI. 182. l.)

Mindez világosan mutatja, hogy az egész címer-megállapítás *néphagyományokra* támaszkodik. A *kis sas* a mondavilág *turul* madara lehet. A székelyek *félholdja* és *napja* pedig egyenesen keleti (török) hagyomány szülötte. (Sőt ez tán történelmi bizonyíték is lehetne!)

Hogy aztán idővel a *szebeni* grófság: (*Sibenburgen Siebenbürgen*) elnevezése átment az egész szászországra, s később egész Erdélyre, az éppen olyan folyamat volt, mint amikor *Schwyz* kanton neve szállt örökül a kialakult *Schweiz*-ra.

Így van némi szava a *Siebenbürgen* név megfejtéséhez a histórián kívül — a nyelvészetnek is.

II.

A „székely” név eredete.

A délibábos *szék-hely*, *szék-el*-féle magyarázatokkal nem érdemes foglalkozni. Hiszen tudvalevő, hogy a szónak vocalismusa ez: *székely*, *székőj*, *székő*. (S ha van is példa efféle hangváltozásra, mint pl. *este*—szék. *öste*, az csak egyes nyelvjárásokban fordul elő, ellenben a *székely* név a magyar köznyelvben is így hangzik.)

Nagyon valószínű, hogy a székely *török* eredetű néptörzs. Félholdas, napos címerét aligha Dunántúlról hozta Erdélybe, s még bajosabban örökölte *germán*-fajú néptől.

Alkalmassint Erdélyi László („A székelyek története”) találta fejen a szeget, aki szerint a székelység az *eszegel*-bolgároknak, ennek a Volga-menti néptörzsnek („Hunni Volgares”) ivadéka.

Erre mutat a *székely* név is. A hangsúly a bolgár-török *észegél* szónak utolsó tagján volt, tehát megrövidülhetett *szégél*, *székél*, (*sicul*)-ra. (A rövidülésre vö. *uguz-guz*; a mással-

hangzó-változásra vö. *gunyhó-kunyhó*.) Magyar módra aztán az első szótag lett hangsúlyos, majd nyomatékos (hosszú) is: *székél, széköl*. Vö. szék. *nēzi (nézi)—né*.

(Folytatssa következük.)

Steuer János.

SZÉKELY TÁJSZÓTÁR NYOMA 1833-BÓL

A magyar nyelvjárások ügyét a nyelvújítás vetette komolyan felszínre. Azelőtt csak szórványosan találunk megjegyzéseket nyelvjárásainkról. A nyelvújítók a nyelv bővítésének egyik nevezetes forrását a népnyelvben látták. Már Csokonai főlemeli szavát ez irányban egyik szellemes előszavában. A deákos iskola prozódiai harcaiban sok hivatkozás történik az élő nyelvre. Verseghy nyelvművelő irányzata is az élő nyelvre támaszkodik. A század első évtizedeiben megindul az egyes nyelvjárások rendszeres vizsgálata is.

Ez a mozgalom keltette a szándékot egy lelkes háromszéki székelyben: Ferenczi János dálnoki református papban, hogy megszerkessze a ő háromszéki tájszótárát. Sajnos azonban kézírata — tudtommal — nem látott napvilágot, csak a *Nemzeti Társalkodó* 1833. évi első évfolyamában találunk róla említést a szerzőnek *Értekezés a' Magyar 's Székely nyelv eredetiségéről* című dolgozatában (241—252, 257—263. l.) Szinnyei (Magyar Irók) csak néhány halotti beszédét s egy műtörténeti cikkét ismeri. Nyelvtudományi dolgozata és törekvései feledésbe mentek. Tanulmányában a magyar nyelv szépségét, fejlődésre alkalmas voltát bizonyítgatván, a nyelvújításra vonatkozólag fejti ki megjegyzéseit. A magyar nyelv gazdagságáról szólóban rámutat a hangutánzó szók bőségére nyelvünkben. Egész sereg ilyen szót idéz (köztük néhány tájszót: *mávog, kikiril, csirikol, sustorékol*). Kiemeli, hogy az ilyen szavakban a székely nyelvjárás különösen gazdag, pl.: „*sifitelni, süllögni, suppadozni, buzogni, kauntzolni, kotkodátsolni, vatskotolni, virnyákolni, virrogni*.” „Mind ezek — úgy mond — a' dolgok természetes hangjához legközelebb járuló szók; a' melyeknek értelmek nagyobbára szó könyvemben fel vannak jegyeztetve” (243. l.)

Gyűjteményével a nyelvújítás ügyének akar szolgálni. Így pl. javallja, hogy némely kétértelműség elkerülésére a tájszó-

kincset is igénybe kell venni. Így pl. a székely *hěj* jobb, mint a *haj*, mely *Haar*-t is jelent, a *Windet* is jelentő *szél* helyett a székelyes *széj* (=Rand) szót (*posztószéj*, *széjes*), a *mell* helyett a vonatkozó névmástól való megkülönböztetésül a székelyes *mejj*, *oltás* helyett az *ótás* (=Pfrופן) szót ajánlja.

Szótárában kiterjeszkedett az igekötők és képzők jelentésére is, mert a képzők félreértéséből sok zavar, hibás szó származik. A régi szók és kifejezések felélesztésében mérsékletre int. A helyes és világos új szót ne vessük el a penészes régi helyett. Pl. *szerezény* jobb, mint a régi *lelemesség*, *ingó jók* jobb, mint a régi *lábás marhák*. *Varju a varjúnak nem vájja ki a szemét* érthetőbb s így jobb közmondás, mint *Fanos ebnek gubás a társa*, mely igen elavult. (248. l.)

Érdekes gyűjteményében a háromszéki nyelvjárás szó-kincsét öleli fel. Nem tartom fölöslegesnek a fentiekén kívül néhány tájszó idejegyzését, melyeket Ferenczi értekezéséből kihalásztam s melyek valószínűleg szintén benne voltak szótárában. Ilyen pl.: *szesz* = Laune', pl. „*nem tudom micsoda szesz érte*, mikor (valaki) valamiért ok nélkül, csupán csudálatosság-ból felharagszik(!)” (250. l.); *strámozó* = „hornyoló szer”, „hornyoló” (asztalos műszó) (261. l.); *berbécs: peshedni* = „egy helyben sokáig tehetetlenül ülni” (251. l.); *éredesni* = „érintgetni” (251): *görbétske* = „egy kisség görbe” (251. l.)

Értekezése befejező soraiban Ferenczi tisztelettel ajánlja szótárát a magyar nyelv barátainak figyelmébe. Sajnos, ajánlása kiáltó szóként hangzott el. Nyelvtudományunkra azonban nyereség volna, ha —bár kéziratát is — sikerülne valakinek fölfedezni a dálnoki parókhia régi iratai között, vagy esetleg családi archivumok polcain, vagy épen nyilvános gyűjteményeink valamelyikében. Hálásak volnánk, ha olvasóink közül valaki hirt tudna adni ez érdekes szótárról, mely Gyarmathi Sámuelnek 1816-ból való kis gyűjteményét leszámítva az első nagyobb önálló speciális tájszógyűjteményünk volna.

Dr. Csúry Bálint.